

GENIUS LOCI

LASZLOVSZKY 60

edited by
Dóra Mérai
and

Ágnes Drosztmér, Kyra Lyublyanovics,
Judith Rasson, Zsuzsanna Papp Reed,
András Vadas, Csilla Zatykó

ARCHAEOLINGUA

Genius loci **Laszlovszky 60**

edited by

Dóra Mérai

and

**Ágnes Drosztmér, Kyra Lyublyanovics,
Judith Rasson, Zsuzsanna Papp Reed,
András Vadas, Csilla Zatykó**

Budapest 2018

The publication of this volume was generously funded by

ISBN 978-615-5766-19-0

© by the Authors and Archaeolingua Foundation

2018

ARCHAEOLOGUA ALAPÍTVÁNY

H-1067 Budapest, Teréz krt. 13

www.archaeolingua.hu

Copy editing and language editing: the editors

Layout: Zsanett Kállai

Map: Viktor Lagutov, Zsuzsa Eszter Pető, Mária Vargha, István Gergő Farkas

Front cover design: Eszter Bence-Molnár

Table of contents

Tabula gratulatoria	v
Kiadói előszó	vi
Publisher's Preface	viii
Köszöntő	x
Salutation	xi

Boundaries, Frontier Zones / Határvonalak, határvidékek

ALEKS PLUSKOWSKI – ALEX BROWN – SEWERYN SZCZEPANSKI – ROWENA BANERJEA – DANIEL MAKOWIECKI What Does a Frontier Look Like? The Biocultural Dynamics of the Lower Vistula Borderland in the Middle Ages	2
STEPHEN POW The Mongol Empire's Northern Border: Re-evaluating the Surface Area of the Mongol Empire	8
IAN WOOD Two Roman Frontiers and Their Sub-Roman Afterlife	14

Crossing Borders / Határokon át

SZAKÁCS BÉLA ZSOLT Gyulafirátót, avagy a rendi építészeti hagyományok átjárhatósága	19
CRISTOPHER MIELKE A Queen's Crusading Connections: Yolanda of Courtenay, the Fifth Crusade, and the Military Orders	25
BÁRÁNY ATTILA Angol keresztés a magyar végeken: Robert de Champlayn	28
CRISTIAN GAŞPAR Trespassing Pigs, Sons of Whores, and Randy Dogs: Marginalia on a Medieval Document from Caransebeş/Karánsebes	32
VADAS ANDRÁS A kecskeméti marhahajtók megpróbáltatásai és egy végvár jóllakott őrsége	38
LÁSZLÓ KONTLER Borders and Crossings: A Jesuit Scientist in the Whirlwind of Enlightened Reform	41
PAUKOVICS GERGŐ Hajszja az örök fiatalságért. Dr. Voronoff és a dübörgő 20-as évek	45
PINKE ZSOLT – STEPHEN POW A Gangesz-deltából a globális porondra: történeti ökológiai szempontok a kolera kórokozó (<i>Vibrio cholerae</i>) elterjedési területének átalakulásához	50
MARCELL SEBŐK Tangible Cultural Heritage: The Early History of Blue Jeans	55

Inhabiting the Landscape / Élet a tájban

SÓFALVI ANDRÁS	
A Barcaság határai és 13. század eleji településképe a Német Lovagrend adományleveleiben	60
NIKOLINA ANTONIĆ	
The Hospitallers' Estate of Čičan and its Neighbors: Spatial Analysis Yields New Information	64
ÜNIGE BENCZE	
The Abbey of Meszes: New Insights on the Site Location	68
MÓGÁNÉ ARADI CSILLA – MOLNÁR ISTVÁN	
Kísérlet a bárdudvarnok-szentbenedeki premontrei prépostság környezeti rekonstrukciójára	72
BEATRIX ROMHÁNYI	
Monasteries along the Danube	77
PUSZTAI TAMÁS – P. FISCHL KLÁRA	
A dél-borsodi síkság bronzkori és középkori településstruktúrájának összehasonlítása	82
VIZI MÁRTA	
Komplex régészeti kutatás egy egykori dél-dunántúli mezőváros területén	89
BATIZI ZOLTÁN	
Fagyosasszony és Kammerhof	95
PÁLÓCZI HORVÁTH ANDRÁS	
A középkori Kenderes településszerkezete	99
SZŐCS PÉTER LEVENTE	
Adatok Nagybánya és vidéke középkori egyházi topográfiájához	103
ZATYKÓ CSILLA	
Eltűnt berzencei malmok	108
SZABÓ PÉTER	
Középkori cseh erdőgazdálkodás a choustníki uradalom erdőszámadásainak tükrében	113
ANDREA KISS	
Before and After the Great Heat and Drought of 1540: Multiannual Trends of Grape and Grain Harvest Dates in the Vienna Hospital Accounts	117
LÁSZLÓ BARTOSIEWICZ	
“Kleine Fische, gute Fische” – But Sturgeon is Great	121
LYUBLJANOVICS KYRA	
Vad háziállat, házi vadállat: Számi rénszarvastartás a középkori és kora újkori Norvégiában	126
JUDITH RASSON	
Mountains in the Lifeways and History of Northern Macedonia	138
JEREMY MIKECZ	
Crossing the Abyss: The Apurímac Canyon at the Time of the Spanish Invasion of Peru (1533)	142

Busy Places / Nyüzsgő terek

PETROVICS ISTVÁN	
Újabb adatok Pécs késő középkori történetéhez	147
URBÁN MÁTÉ	
Lokális búcsújáró helyek a késő középkori Nyugat-Dunántúlon	151
BALÁZS NAGY	
The Marketplace of Csütörtök – A Local Market in Fourteenth-Century Hungary	156
KATALIN SZENDE	
The Sopron Fish Market	159
GERHARD JARITZ	
The Craftsman's Voice and Words in Late Medieval Austrian Urban Space	165

TABLE OF CONTENTS

ANA MARIA GRUIA Healthcare in Cluj in the Sixteenth Century: Overlapping Professions	168
ANA MARINKOVIĆ John Capistran's Mantle and the Early Propaganda of Franciscan Observant Cults in Dubrovnik	171
SABINA MADGEARU Ceremonial Space in Front of Medieval Buda: An Illuminated Fifteenth-Century French Vision	175
VÉGH ANDRÁS Óbuda látképeken	177

Layers of the Past / A múlt rétegei

KODOLÁNYI JUDIT Templomok és temetők a visegrádi Sibrik-dombon	181
ROSTA SZABOLCS Egy új lehetőség kapujában – tatárjárás kori védművek a Kiskunságban	186
BOTÁR ISTVÁN Árpád-kori edényégető kemence Csíksomlyón	193
PETAR PARVANOV Fire and Stone: Placing Flints in Graves in Late Medieval Kaliakra	197
GYARMATI JÁNOS Kumpi Wasi. Textilműhely egy inka tartományi központban	201
ZSUZSANNA PAPP REED Post It: Notes from Thirteenth-Century St Albans	207
VALERY REES The Salt of Genius: Marsilio Ficino on Food, Spices, and Nutrition	213
ROSSINA KOSTOVA The Mother of God Monastery near Varna, Bulgaria: More about Missionary Monasteries in Bulgaria in the Ninth and Tenth Centuries	217
DANIEL ZIEMANN The Imperial Abbey of Corvey in the Ninth and Tenth Century: At the Crossroads of Power	221
VIRÁGOS GÁBOR Kartal vagy Cyko? Kísérlet egy középkori nemesi család történetének rekonstruálására	226
TÓTH BOGLÁRKA – BOTÁR ISTVÁN A sepsikilyéni unitárius templom tetőszerkezeteinek kormeghatározása	244
RÁCZ MIKLÓS Egy tiszazugi újkori négyosztatú ház – Dokumentálás és építéstörténet	248

Objects beneath Our Feet / Tárgyak a föld alól

LANGÓ PÉTER A Tiszakeszi-Szódadombon talált kora Árpád-kori kereszt	254
RÁCZ TIBOR – NAGY BALÁZS Tatárjárás kori kincslelet Jászkarajenőről	258
SZENDE LÁSZLÓ Lehetett-e hadijelvény a csajági kereszt?	267
NÓRA UJHELYI Thoughts about Medieval Book Fittings from the Castle of Visegrád	270
MÁRIA VARGHA – THOMAS KÜHTREIBER Treasures of the “Lower Ten Thousand”? Hoards of Iron Objects	273

TABLE OF CONTENTS

K. NÉMETH ANDRÁS „Sarlóját ez okért bős fegyverré köszörülte” Késő középkori kiegyenesített sarló Kospa falu helyéről	280
MAXIM MORDOVIN A Collection of Fifteenth- and Sixteenth-Century Cloth Seals from Szolnok	285
TÜNDE KOMORI Ottomans in Pest in the Light of “Luxury” Ceramics: Four Cups from Kígyó Street	289
WICKER ERIKA A 17. századi rácszentpéteri kincslelet	294

Marking the Place / Helyek és jelek

CSERNUS SÁNDOR Keresztes családtörténet és kőbe vésett emlékezet	300
LŐVEI PÁL A pilisszántói keresztes kő legendája	305
MÉRAI DÓRA Sügérek a Nyárádméntén: Sigér Mátyás síremléke leporolva	311
VESZPRÉMY LÁSZLÓ A bambergi lovas szobra és Szent István	316
TAKÁCS MIKLÓS A pétervárad-tekiai reneszánsz kőfaragvány	321
ANNELI RANDLA What and Whom Should We Remember? The Case of the Teutonic Order’s Church and Castle in Pöide, Livonia	325

Heritage Sites, Sacred Places / Örökségi helyszínek, szent helyek

ALEKSANDAR PANTIĆ The Ambiguity of Heritage Interpretation: A Late Roman Tomb in Brestovik, Serbia	330
GYÖRGY ENDRE SZÓNYI Rocamadour: Monastic Center, Pilgrimage Place, Art Historical Interest, World Heritage Site	335
KATEŘINA HORNÍČKOVÁ A Penitent Judas Iscariot: An Exemplum of Christian Morals on the Eve of Hussitism?	339
JAMES PLUMTREE Buddha, Lenin, and the Prophet Muhammad Approaching the Landscape and Cultural Heritage of Issyk-Ata	343
ROBERT SHARP The Thames Estuary: The Cultural Heritage and Memory of the Thames Estuary at Southend-on-Sea	349
ESZTER SPÁT Constructing Religio-Ritual Heritage: The New Shrine of Shekhsê Batê in Khetar, Northern Iraq	353
ZSUZSANNA RENNER Delhi, Old and New: Changing Cityscapes and the Cultural Heritage of India’s Capital City	357
FELD ISTVÁN Pseudovár vagy történeti rekonstrukció?	364
ILON GÁBOR A velemi régészeti témaparkról	371
WOLLÁK KATALIN Örökség alapú fejlesztés Kölkeden	374

TABLE OF CONTENTS

Places of Memory / Az emlékezet helyei

JÁNOS BAK	
Nádor 20 Capriccio	380
SZENTPÉTERI JÓZSEF	
Pilistól Tételig. Elektronikus levélféle a 60 esztendőös Laszlovszky Józsefnek	382
RICHARD HODGES	
Scarlino in the 1980s, Forty Years On	386
KLANICZAY GÁBOR	
Egy hozzászólás Kremsben	390

Adatok Nagybánya és vidéke középkori egyházi topográfiájához

SZŐCS PÉTER LEVENTE*

Nagybánya környékét a történeti irodalom a szatmári Bányavidék néven ismeri.¹ A terület középkori birtokviszonyai meglehetősen összetettek, a két kiváltságos város – Nagybánya (a középkorban használatos nevén Asszonypataka) és Felsőbánya – mellett a vidékhez számítják Nagybánya város tartozékait, mintegy tucatsfalut, de tágabb értelemben ide veszik a környék magánbirtokain található bányásztelepüléseket is.

A két város és a tartozék falvak a 15. század elejéig királyi tulajdonban voltak, 1411-ben adományozta Zsigmond király Lazarevics István szerb despotának.² A két település és tartozékai az 1440-es években előbb zálogként, később örökjogon is Hunyadi János tulajdonába kerültek, majd fia, Mátyás trónra lépésével ismét királyi birtokká váltak.³ Annak ellenére, hogy e birtok családi örökségként került királyi tulajdonba, Mátyás halála után továbbra is a király kezén maradt, sőt az 1514. évi III. törvénycikk 6. bekezdése, az elidegeníthetetlen királyi javak között sorolja fel, nyilván arany- és ezüsbányáinak jelentőségére való tekintettel.⁴

A szóban forgó terület csak első látásra tűnik egységesnek, a tulajdonviszonyok meglehetősen szövevényesek, mivel a közvetlen királyi birtoklás mellett (leginkább helyett), a városok mint testületek tulajdonával, továbbá az egyházi intézményekhez, a bányákhoz és a kamarához rendelt birtokokkal, valamint a közbeékelődő polgári és nemesi magánbirtokokkal kell számolni. A pontos kép megrajzolásához nem maradt fenn elegendő forrás, a rendelkezésre álló adatok inkább csak jelzik a tulajdonviszonyok összetettségét. A képet kiegészíti, hogy a szomszédos nemesi uradalmak tulajdonosaival – délen a Kővár vidékét birtokló Drágfiakkal, nyugaton a meggyesaljai uradalmat birtokló Móricokkal – folyamatosak a birtokviták.

A városokhoz tartozó települések feletti vitákat példázza II. Ulászló király 1503. november 16-án kelt mandátumlevele, amelyben több mint két tucat oklevél kivonatos vagy teljes szövegű átírása található, a Nagybánya és Felsőbánya városok, illetve a Drágfiak között már a 14. század óta húzódó perekről.⁵ A perek tárgya a Nagybánya és Felsőbánya kiváltságaiban biztosított erdőhasználati jog, amely a városok határain túlra is kiterjedt. Ebből természetesen számos konfliktus származott a szomszédokkal, de a Drágfiak ezen felül vitatták az 1411-ben felsorolt tíz tartozék településből öt birtoklását is, amelyeket időszakként magukhoz is foglaltak.

A másik példa a tulajdonjogok összetettségére a Nagybányával közvetlenül szomszédos két település esete. A város a Drágfiakkal folytatott perében említett, 1503-ban kelt mandátumlevelében a legkorábbi – kivonatosan ismertetett – irat Károly Róbert 1329-ben kelt adománylevele, amelyben Konrád ispánnak, Nagybánya és Felsőbánya bírójának adományozza a két város közötti lakatlan területet, hogy ott az erdők kiirtásával falvakat telepíthessen. Ezt tartják a két város legkorábbi említésének, amely nem sokkal telepítésük után keletkezhetett, hiszen az adománylevel tartalmából is kiderül, hogy közvetlen környezetükben ekkor még lakatlan területek voltak.⁶ Az más kérdés, hogy az adományozás következtében a városokkal közvetlen szomszédos területek (nagyobb) része magánbirtokká vált, és innen hosszú út vezetett oda, hogy a 15. század végére a csaknem tucatsfalut tartalmazó városi uradalom kialakuljon. Nagybánya és Felsőbánya között alakult ki később (Giród-)Tótfalu, melynek legkorábbi említése 1400-ból származik, amikor Zsigmond király Zazar (Szaszár) faluval együtt Kusalyi Jakcs György tárnokmesternek és testvérének, Jánosnak zálogosítja el.⁷ Az, hogy melyik Szatmár megyei Tótfaluról van szó ez esetben,⁸ csak egy későbbi, 1406-ban kelt oklevélben derült ki, amelyben a

* Szatmár Megyei Múzeum, Szatmárnémeti, Románia

Kusalyiak a két város között fekvő Tót-, másként Giród falut Omechin János nagybányai bírónak adják el.⁹ A vásárló két évvel később, 1408-ban a birtokot a nagybányai Szent Miklós ispotály szegényeinek adományozza, a jövedelmek kezelését a városi tanácsra bízva.¹⁰ Nem világos, hogy az 1329-ben magántulajdonná vált területen keletkezett Giródtótfalu hogyan került ismét királyi tulajdonba 1400-ra, mint ahogy az sem, hogy a Kusalyiak zálogjoga hogyan lesz teljes tulajdon, hogy eladhassák azt nem egészen hat év múlva. Az biztos, hogy 1408-tól kezdve a település, mintegy a város szegényeinek javára tett alapítványként, a városi tanács kezelésébe került és ott is maradt egészen a 17. század végéig.¹¹

Az 1400-ban a Tótfaluval együtt említett Zazar település Nagybányával közvetlenül nyugatról szomszédos (ma beolvadt a város területébe), de nem került a város tulajdonába, végig magántulajdonban maradt.¹² 1410-ben Zsigmond király Zazart, egy bizonyos Tótfaluval együtt,¹³ az Albisi Zólyomiaknak adományozta és ettől kezdve a középkor végéig a család kezén találjuk a települést. A Zazar folyó nevét viselő másik település, Zazarbánya ugyancsak Nagybánya közvetlen szomszédja volt, de meglehetősen korán beolvadt szomszédjába. Két évvel Nagybánya legkorábbi említése előtt bukkan fel, 1327-ben, Károly Robert egy csonkán fennmaradt oklevelében.¹⁴ 1347-ben Nagybánya (Asszonypataka) és Zazarbánya „polgárainak és vendégeinek” egyeteme kapja a városi kiváltságokat, Zazarbánya neve később csak a kiváltságlevél átírásaiban bukkan fel.¹⁵ Ez indította arra a hely történetét kutatókat, hogy egy Nagybányába beolvadt (bányász-)településként számoljanak vele. Helyét a Zazar jobb partjára teszik, átellenben Nagybánya fallal kerített városmagjával.¹⁶

A fenti példák érzékeltetik a tulajdonviszonyok összetettségét és azokat a forráshiányosságokat, amelyek ismeretüket bizonytalanná teszik. Hasonló a helyzet, ha az egyházi szervezet megismerésére teszünk kísérletet. Az 1332–1335. évi pápai tizedjegyzékben a környékről Nagybánya (Asszonypataka / Rivulus Dominarum), Felsőbánya (Medius Mons) és Lápos(-bánya) plébániáit említik. E három plébánia, Szatmár vármegye további hat plébániájával – Apa, (Aranyos-)Meggyes, (Kőszeg-)Remete, Sárköz, Szinér(-váralja), és Udvari – együtt az egri egyházmegyéhez tarto-

zott, ellentétben a vármegye többi helységével, amelyek az erdélyi egyházmegye részei voltak.¹⁷ Ráadásul, ahogy Schönherr is rámutat, Nagybányát a tizedjegyzék Kassa, Eperjes, Bártfa és Sáros városok mellett sorolja fel. A másik két szatmári bányaváros is, a velük északról szomszédos ugoicsai és máramarosi kiváltságos helységek között-mellett kap helyet.¹⁸ Mindez, a névanyag elemzésével is egybevetve arra vezette Schönherr Gyulát, hogy a szatmári bányavárosok első, német ajkú telepeseinek eredetét a felvidéki városokkal, pontosabban Kassával és környékével hozza kapcsolatba.¹⁹ Maksai Ferenc is elfogadta Schönherr feltételezését, bár rámutat a további – azóta is elmaradt – nyelvészeti és történeti kutatások szükségességére.²⁰

A tizedjegyzékben említett Lápos(-bánya) nemesi birtok, bár a Kaplonyok birtoklását bizonyító 1300-ban kelt oklevél idevonatkoztatását némi kételkedéssel kell fogadnunk, minthogy 1390-ben Zsigmond a meggyesaljai Móricoknak adományozza, és ekkortól Lápos(-bánya) a Móricok meggyesi, azaz szinyérvári uradalmának része.²¹ A tizedjegyzék szerint papja tekintélyes, Nagybányával egyenlő összegű tizedet fizetett, ami meglehetősen fejlettségére utal. A későbbi adatok viszont már szerényebb körülményekről tanúskodnak, sőt úgy tűnik, összeolvadhatott a szomszédos, ugyancsak a meggyesi uradalom részét képező Misztótfaluval.²² Utóbbi 1440-ben kapott vásártartási kiváltságokat, és egyben a bányák után fizetett kamarai adót is megszabták. 1490-ben Láposbánya arany- és ezüst bányáit egyenesen (Misz-)Tótfalu tartozékának írják össze.²³ Láposbánya tizedjegyzékhez köthető középkori plébániatemplomáról sajnos nem maradt fenn forrás, pontos helyét sem ismerem. Misztótfalu mai református temploma viszont középkori eredetű, többnyire a 15. századra, annak is a végére keltezhető részletekkel,²⁴ ami azt valószínűsíti, hogy ez lehetett az összeolvadt települések plébániatemploma, legalábbis a 15. század során.

A pápai tizedjegyzékben említett harmadik környékbeli települést, Felsőbányát (Medius Mons / Mittelberg) Nagybányával együtt 1329-ben említik legkorábban a források, Károly Róbert már idézett oklevelében.²⁵ A pápai tizedjegyzékben papja Nagybányánál kevesebb, de még mindig jelentős összeget fizet. A 14. század elején bírása Nagybányával közös, később azonban elkülönül

igazgatása, bár 1376-ban Nagybányával közösen újítják meg kiváltságait. Eszerint a bányák jövedelme után a két város közösen fizet 1000 forint adót a kamarának. Felsőbánya később is önálló városi tanáccsal, bíróval és plébániával bírt, kiváltságait többször is megújították, bővítették. A tizedjegyzékben említett plébániájának templomát egy későbbi, 1452-ből származó adat szerint Szűz Mária tiszteletére szentelték. A templomot a 16. és 17. században a protestánsok használták, majd a 17. század végétől ismét katolikus kézre került. Jelentősen átépítették, majd a 19. század közepén elbontották, ezután építették fel a ma is álló római katolikus templomot. A középkori templom pontos helyének meghatározására még nem volt lehetőség.

Végül Nagybányára visszatérve, a pápai tizedjegyzékben említett, jelentős összegű adót fizető plébánia templomát Szent István király tiszteletére szentelték.²⁶ Az 1347-es kiváltságlevél szerint a plébános a gabona- és a bor-tized fele, míg a másik felét a templom építésére fordíthatják a polgárok, akik – más, szokásos városi kiváltságok mellé – a szabad plébánosválasztás jogát is megkapták. Ezen felül a polgárok a templom építéséhez és a bányák műveléséhez szabadon hozhattak fát és meszet nemcsak a város, hanem a környék királyi birtokainak területéről, valamint a templom építésére fordíthatták a bor árusításáért és a mértékek hitelesítéséért beszedett illetékeket is. A kiváltságlevél 1376. évi megerősítéséből elmaradt a templomépítésre való utalás, amely a nagyobb munkálatok befejezésére utal. 1387-ben a plébániatemplom Szűz Mária oltára előtt a plébános egyezséget kötött a város tanácsával, mely szerint a plébános jövedelméből tizenegy káplánt és egy tanult prédikátort volt köteles tartani. 1445-ben a templom sekrestyéjében írták át a város kiváltságlevelét, míg 1478-ban pápai búcsúengedélyt nyert a templom Szűz Mária és Mindszentek kápolnája. További ismert oltártitulusok: Szent Mór, Mária Magdolna és Szent Bálint. A templomot a 16. és 17. század folyamán a protestánsá váló közösség használta, tőlük a szatmári békét követően, 1711-ben vették vissza végleg katolikus kézbe. A 18. század során erősen elhanyagolták, romossá vált, mígnem 1847-ben végleg elbontották.

A templom földdel fedett részeit és környezését 2012 és 2014 között sikerült régészetiileg kutatni.²⁷ Az eredmények feldolgozása még mindig

folyamatban van, de az egyházi topográfia szempontjából már lehet néhány észrevétel tenni. A templom déli és északi oldalához kapcsolódtak építmények, amelyek közül valamelyik talán az írott forrásokban is szereplő kápolnák egyike lehetett, bár ezek léte a templom belsejében, vagy önálló épületként a templom közelében is elképzelhető. Ilyen, utóbb említett templomépületek alapfalát tárta fel a régészeti kutatás a Szent István templom szentélyétől keletre, illetve délkeletre. Mindkettő alaprajza gótikus stílusra enged következtetni a támpillérek és a sokszögzáródású szentély alapján. Pontosabb keltezésre egyelőre nincs mód, viszont a délkeletre álló épületet viszonylag nagy biztonsággal azonosíthatjuk a Szent Márton templommal, amelynek helyére épült a barokk plébániatemplom, bár titulusára nézve csak újkori forrás van.²⁸ A másik templom azonosítása kérdéses, mivel a belsejében feltárt temetkezéseket tekintve a 18. században is használták. Egy ugyancsak újkori adat szerint titulusa Szent Katalin lehetett.²⁹

Nagybányán a ferencesek obszerváns ágához tartozó kolostor működött, amelyet még Brankovics György alapított 1437-ben.³⁰ A kolostort a városon kívül, annak közelében építették fel, pontos helyét azonban egyelőre nem ismerjük. A helytörténeti irodalom a Virághegy lábához, a Klastrom-rétre, a mai református temető helyére teszi,³¹ és ezt látszanak erősíteni az újkori adatok is.³² Nyomai ma már nem lelhetőek fel, annak ellenére, hogy alapfalának köveit a 19. században Szirmay és később mások még látni vélték. E bizonytalanság ellenére sem tartjuk elfogadhatónak a kolostor azonosítását Giródtótfalu római katolikus templomával.³³ A mai későgótikus templom valóban a városon kívül, annak közelében áll, de a középkori várostopográfiában nem talállok példát a városmagtól ilyen (5 km) távolságban felépített koldulórendi kolostorra. A régészeti kutatás újkori építkezések, javítások nyomait tárta fel, nem került elő a középkori kolostorépületekre utaló jel.³⁴ Kizárja a kolostor itteni működését az is, hogy a település a városi ispotály javadalma, és területén nehéz más egyházi intézményt elképzelni. Leginkább a város kegyurasága alatt álló kápolnára gondolhatunk, amely esetleg az ispotály egyes funkcióit is átvehette, kiegészíthette. Maga az ispotálytemplom Szent Miklós tiszteletére volt

szentelve,³⁵ a középkori város területén állt, a mai Szent Antal templom még kisebb-nagyobb részben őrzi középkori elődjének részleteit.

E rövid számbavétel is mutatja, hogy középkori egyházi emlékeink vizsgálatakor fontos lehet a közvetlen környék egyházi viszonyait feltárni: az egymáshoz kapcsolódó források segítenek a hiányokat enyhíteni, pontosabb értelmezést kínálnak és egyben lehetőséget is az esetleges tévedések kiszűrésére. A topográfiai megközelítés tovább bővítheti a használható forrásokat, mivel településtörténeti és birtoktörténeti adatokkal egészíti ki a szigorú értelemben vett egyháztörténeti forrásokat, amelyekhez természetesen a rendelkezésre álló régészeti és műemléki kutatások eredményei társíthatók. Mindezeket figyelembe véve igyekeztem megszerezni a Nagybánya és környéke egyházi emlékeire vonatkozó adatokat, mintegy keretet adva az egyes emlékek további kutatásához. A tágabb környék középkori egyházi emlékeire vonatkozó adatok gyűjtése tovább folytatható, elsősorban az újkori források szisztematikus átnézésével, mivel ezek meglehetősen sok, a korábbi korszakra vonatkozó adatot tartalmaznak (patrocíniumok, épületek helye, stb.), ahogy a régészeti, topográfiai és műemléki kutatásoknak is számos további feladata maradt.

Jegyzetek

- 1 Schönher Gyula, „Nagybánya város monográfiája,” in *Schönher Gyula dr. emlékezete*, szerk. Morvay Győző (Budapest: özv. Schönher Gyuláné kiadása, 1910), 350.; Maksai Ferenc, *A középkori Szatmár megye* (Budapest: Stephaneum Nyomda, 1940), 102–106.
- 2 Mályusz Elemér és Borsa Iván, szerk., *Zsigmond kori oklevéltár*, III. (1411–1412) (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1993), 708. és 2589. sz. A tartozékok: Hidegkút, Feketefalu, Kékes, Tőkés, Oroszfalva, Sándorfalva, Györkefalva, Sergyánfalva, Dombrovica helységek és Halfalva pusztja. Lásd Szirmay Antal, *Szatmár vármegye fekvése, története és polgári esmérete*, I (Buda: Magyar Királyi Universitas, 1809), 221.; Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1890), 468.; Németh Péter, *A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig* (Nyíregyháza: Jósza András Múzeum, 2008), 251.
- 3 Csánki szerint (Csánki, *Magyarország történelmi földrajza*, 467.) a két bányaváros 1449-ben került Hunyadi János kezére, de forrását ezúttal nem jelöli meg. A két város bányajövedelmeit Brankovics György, Lazarevics István utóda, 1444-ben zálogosítja el Hunyadi Jánosnak: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: MNL OL DL) 13785 és 13786. 1445-ben iktatják be Hunyadi birtokába (MNL OL DL 37062), 1450-ben és 1451-ben már a városok is Hunyadi kezén voltak zálogként (MNL OL DL 37608, 37609 és 37614). 1459-ben Mátyás király a trónra lépése

előtti évben kitört polgárháborúra utalva, a nagybányai *castellumát* édesanyja, Szilágyi Erzsébet tulajdonaként említi a tokaji uradalom Szapolyai Imre számára kiállított adománylevelében: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: MNL OL DF) 244061 – lásd erre Horváth Richárd, „Adalékok a Szapolyaiak északkelet-magyarországi felemelkedéséhez,” in *Analecta Mediaevalia*. I. *Tanulmányok a középkorról*, szerk. Neumann Tibor (Budapest – Piliscsaba: Argumentum – Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2001), 100–101.

- 4 Döry Ferenc, Banyó Péter, Martin Rady és Bak M. János, szerk., *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary IV. 1490–1526* (Idyllwild CA – Budapest: Charles Schlacks, Jr. Publisher – Department of Medieval Studies, Central European University, 2012), 178–179.
- 5 MNL OL DL 72092. A perekről összefoglalóan: Maksai, *A középkori Szatmár*, 103–104.
- 6 Maksai, *A középkori Szatmár*, 98–99., 186.; Németh, *A középkori Szatmár*, 249.
- 7 Németh, *A középkori Szatmár*, 310. Tótfalu 4.
- 8 Maksai Ferenc hat, Németh Péter hét Szatmár megyei Tótfalut különböztet meg, a rájuk vonatkozó forrásokat nem minden esetben lehet teljes biztonsággal egyik-vagy másikhoz kötni: Maksai, *A középkori Szatmár*, 221–221.; Németh, *A középkori Szatmár*, 308–311.
- 9 Németh, *A középkori Szatmár*, 310.: MNL OL DF 283594.
- 10 Uo. Az adomány csak 17. század végi másolatokból ismert: MNL OL DL 9424 és 9425.
- 11 Mihalik Béla Vilmos, „»Ihon már most csak neveti Jezsuita...« Két évtized felekezeti küzdelmei Nagybányán (1674-1694),” in *Tanulmányok Badacsonyból. A Fiala Levéltárosok Egyesületének konferenciája. Badacsony, 2010. július 9–10.*, szerk. Mihalik Béla Vilmos és Zarnóczki Áron (Budapest: Fiala Levéltárosok Egyesülete, 2011), 62–71., lásd különösen a 65.
- 12 Németh, *A középkori Szatmár*, 348-349.
- 13 Maksai Ferenc Giródtótfaluval, Németh Péter Giródtófaluba olvadt településrészként azonosítja, lásd fentebb, a 8. jegyzetben említett hivatkozásokat. Mivel néhányszor Közép-Szolnoki településként említik, inkább egy eltűnt településsel kell számolnunk, amely Oláhtótfalu (a Drágfiak kövári uradalmának román jogállású települése) közelében állhatott és később abba olvadt be, a két Tótfalu a román- illetve a magyar jogállásában és birtokosainak személyében különült el.
- 14 Németh, *A középkori Szatmár*, 349. DL 28053.
- 15 Ld. Maksai, *A középkori Szatmár*, 99.; Németh, *A középkori Szatmár*, 349.
- 16 Schönher, „Nagybánya város monográfiája,” 410.; a középkori város szerkezetét elemezve próbálja meghatározni helyét Gustav Treiber, „Der mittelalterliche Stadtgrundriss von Neustadt,” *Siebenbürgische Vierteljahrschrift* 55 (1932): 375.; valamint Paul Niedermaier, *Geneza oraşelor medievale în Transilvania* [Az erdélyi középkori városok kialakulása] (Bucureşti: Ed. Academiei Române, 2016), 489–490. E feltételezések megerősítésére, sem cáfolására nem áll rendelkezésre sem régészeti, sem egyéb, kétségtelenül hiteles forrás.
- 17 Németh, *A középkori Szatmár*, XXXI, XXXIX-XLI.
- 18 Schönher, „Nagybánya város monográfiája,” 399–400.
- 19 Uo., 404–406.
- 20 Maksai, *A középkori Szatmár*, 101.
- 21 Németh, *A középkori Szatmár*, 163–164.
- 22 Maksai, *A középkori Szatmár*, 166.
- 23 Uo., 85. és 166.
- 24 Papp Szilárd, „Misztótfalu, református templom,” in: *Középkori egyházi építészet Szatmárban*, szerk. Kollár Tibor (Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkor-

- mányzat, 2011), 226–230. Lásd továbbá a templom régészeti kutatására: Andrea Demjén és Marius Ardelean, „Săpături arheologice la biserica reformată din Tăuții Măgheraș (jud. Mara-mureș)” [Régészeti ásatások a misztótfalui református templomban (Máramaros megye)], *Marmatia* 11 (2014): 63–86.
- ²⁵ Németh, *A középkori Szatmár*, 179–180. (Medius Mons) és 84. (Felsőbánya).
- ²⁶ Papp Szilárd, „Helyzetkép széljegyzetekkel. Nagybánya középkori plébániatemplomának építéstörténetéhez,” in *Középkori egyházi építészet Szatmárban*, 181–207. Lásd ott a templomra vonatkozó korábbi irodalmat.
- ²⁷ A nagybányai Máramaros Megyei Történelmi és Régészeti Múzeum ásatása, dr. Dan Pop vezetésével. Az ásatás dokumentációja a múzeumban található.
- ²⁸ Révész József, *A mi osztályrészünk. A nagybányai ág. h. evang. egyház története* (Nagybánya: Nánási István nyomdája, 1905), 6–7.
- ²⁹ Palmer Kálmán, *Nagybánya és környéke* (Nagybánya: Molnár Mihály nyomdája, 1894), 136.
- ³⁰ Karácsonyi János, *Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*, II. (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1924), 121–124. Csánki szerint a ferencesek minorita ágának is működött itt Szent Miklós titulusú kolostora 1408-ban és 1430-ban, de közelebbi forrást nem jelöl meg (Csánki, *Magyarország történeti földrajza*, I, 467.). Tekintve az évszámokat és a patrocíniumot inkább a városi ispotályról lehet szó, lásd alább.
- ³¹ Szirmay, *Szatmár vármegye*, I., 221.
- ³² A 16. és 17. századi városi iratokban több helyen a kolostor fölötti szőlőről, valamint egy ízben a pusztatemplomban tárolt, a szőlőben használt dézsákról esik szó: Révész, *A mi osztályrészünk*, 6.
- ³³ A felvetést lásd: Emódi Tamás, „Giródtótfalu, római katolikus templom,” in *Középkori egyházi építészet Szatmárban*, 231–237.
- ³⁴ A nagybányai Máramaros Megyei Történelmi és Régészeti Múzeum 2008-ban végzett ásatása, dr. Dan Pop vezetésével. Az ásatás dokumentációja a múzeumban található.
- ³⁵ Németh, *A középkori Szatmár*, 251.